

УДК 608.3+347.77; 615.849.002.2

О.В.ПОСИЛКІНА, д-р фармац. наук, проф., О.В.КОЗИРЄВА, канд. економ. наук,
доцент

Національний фармацевтичний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Ключові слова: капітал, інтелект, фармацевтичне підприємство, людський капітал, інтелектуальний капітал

Постановка проблеми. Інформатизація та інтелектуалізація суспільства взагалі і фармацевтичної галузі зокрема зумовлюють відповідні зміни в характері господарювання, які характеризуються підвищенням ролі нематеріальних активів фармацевтичних підприємств (ФП), розширенням сфери застосування комунікаційних систем, зростанням питомої ваги витрат на інформацію та знання в собівартості фармацевтичної продукції. В західних фармацевтичних компаніях (ФК) інтелектуальний капітал поступово набуває дедалі більшого значення порівняно з традиційними факторами виробництва та фінансовими ресурсами.

Аналіз причин, що спонукали провідні ФК розпочати дослідження в галузі інтелектуального капіталу, свідчить, що всі вони сфокусовані в напрямі забезпечення майбутнього стабільного розвитку. Як свідчать дослідження, ФК, що інтенсивно займаються комерціалізацією власного інтелектуального капіталу, мають найбільшу ринкову додаткову вартість (табл. 1) [1].

Таблиця 1

Показник ринкової додаткової вартості у провідних транснаціональних корпораціях

Компанія	Ринкова додаткова вартість, млн.дол.	Сукупний дохід інвесторів, %
«Merck»	31467	25,1
«Procter & Gamble»	27830	19,3
«Johnson & Johnson»	24699	22,4

Тому управління інтелектуальним капіталом сьогодні має стати найважливішим елементом стратегії ФП — лідерів вітчизняного фармацевтичного ринку, що сприятиме підвищенню їх ділової репутації, залученню потенційних інвесторів, удосконаленню інноваційної стратегії, підвищенню соціальної відповідальності, поліпшенню фінансових результатів діяльності та ін. Ці обставини вимагають детального дослідження такої економічної категорії, як інтелектуальний капітал ФП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У світовій науці можна виділити кілька напрямів дослідження інтелектуального капіталу. Фундаментальні основи використання інформації та знань як факторів виробництва були розроблені у працях К.Маркса, А.Маршалла, П.Хейне, Й.Шумпетера та ін. Серед досліджень з питань управління інтелектуальними ресурсами заслуговують на увагу праці К.Менара, Д.Норта, Р.М.Нурєєва, Р.Коуза, Л.Тевена, О.Фавора, Ф.А.фон Хайєка, А.Шастітка. Значний внесок у розвиток теоретичних та науково-методичних засад управління інтелектуальним капіталом підприємства зробили Е.Брукінг, В.Гойло, Б.Б.Леонтьєв, В.С.Пономаренко,

Т.Стюарт та ін. Окремі аспекти дослідження складових інтелектуального капіталу ФП висвітлено у працях В.А.Загорія, З.М.Мнушко, О.П.Півень, М.С.Пономаренка, О.В.Посилкіної, В.В.Страшного, В.М.Тіманюк [5, 7, 9, 10, 12].

Невирішені частини загальної проблеми

Незважаючи на велику кількість наукових праць та значні досягнення в галузі обґрунтування теоретичних основ управління інтелектуальним капіталом, низка завдань вимагає уточнення та розвитку з урахуванням специфіки фармацевтичного виробництва. До таких питань, зокрема, належать: визначення змісту та складу інтелектуального капіталу ФП, розробка науково-обґрунтованих методик щодо його оцінювання та формування, аналіз реального стану використання нематеріальних активів ФП та деякі інші.

Метою дослідження є узагальнення та розвиток теоретичних аспектів формування інтелектуального капіталу ФП та розробка методичних засад його оцінювання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Підвищений науково-практичний інтерес до концепції інтелектуального капіталу є відображенням нових викликів постіндустріального суспільства з його пріоритетними цілями соціально-економічного зростання. Багаторазове перевищення ринкової вартості провідних зарубіжних та вітчизняних ФК над їхньою балансовою вартістю свідчить про істотні приховані нефінансові активи, про недооцінені знання менеджерів та працівників, ділову репутацію підприємства та ін. У розвинутих країнах частка секторів економіки з інтенсивним використанням інтелектуального капіталу сьогодні сягає понад 50 %, чим і пояснюється вагомий вплив об'єктів інтелектуальної власності на динаміку ВВП (їхня питома вага у прирості ВВП становить 80–95 %) і зростання фінансових результатів. Моніторинг стану інтелектуального капіталу в постіндустріальних країнах у контексті зміни їхньої конкурентоспроможності здійснюється не тільки окремими компаніями, але і на рівні уряду. Наприклад, з 2003 р. у проєкті данського уряду, розробленому ще в 1997 р., беруть участь понад 100 данських організацій, що складають щорічні звіти про стан інтелектуального капіталу компанії. Це зумовлює необхідність ґрунтовного дослідження сутності інтелектуального капіталу та його окремих складових.

Як економічну категорію «капітал» трактують по-різному: як створені людиною ресурси, що використовують для виробництва товарів та послуг; як суму накопичених матеріальних благ; як певні суспільні відносини [7–15]. Із розвитком економічної думки ця категорія набувала нових ознак, і наприкінці ХХ ст. «капітал» стали пов'язувати не тільки з грошима й засобами експлуатації, але і з певними спроможностями людини.

Як наслідок об'єктивних змін, пов'язаних із соціалізацією та інформатизацією суспільства, виникли категорії «людський капітал», а згодом й «інтелектуальний капітал».

Одними із перших дослідників, які дали досить широке трактування інтелектуального капіталу, були американські вчені Л.Едвінссон та М.Мелоун. Вони відносили до цієї категорії фактично всі види ресурсів сучасної корпорації, які не піддаються традиційним оцінюванням. Доводячи неоднорідність складу інтелектуального капіталу, дослідники стверджують, що до нього включаються «...знання, які невід'ємні від людини, і саме люди, які ними володіють і розпоряджаються. Інша частина цього капіталу утворює свого роду об'єктивні умови застосування цих знань для підвищення ефективності та конкурентоспроможності фірми...» [13]. Йдеться про технічне і програмне забезпечення, організаційні структури, патенти, торгові марки, тобто все те, що дає можливість працівникам підприємства реалізувати свій потенціал.

Е. Брукінг поділяє інтелектуальний капітал на такі складові: інтелектуальна власність, людські та інфраструктурні активи [12]. На наш погляд, підхід британського вченого є більш ґрунтовним, оскільки він дає можливість зрозуміти різну природу та шляхи формування всіх складових інтелектуального капіталу.

Сьогодні структуру інтелектуального капіталу вченими чітко не визначено. Так, В. С. Єфремов характеризує інтелектуальний капітал як знання, які має організація та які виражені у зрозумілій та недвозначній формі, що легко переноситься, наприклад, у формі програмного забезпечення [14].

М. Новіков поділяє інтелектуальний капітал на:

- обізнаність чи власну торгіву марку (awareness or brand equity), що включає репутацію, традиції, імідж, зовнішній вигляд та інші фактори, які спонукають людей купувати речі, додаючи їм додаткової цінності;

- знання, що охоплюють освіту, навчальні курси, отримані навички, досвід і які допомагають людям працювати чи приймати рішення, додаючи цінності продукції, що вироблена з використанням інтелектуальної власності [18].

За Г. Роосом [17] інтелектуальний капітал — це:

- людський капітал — компетенції, інтелектуальна гнучкість мислення, позиції;

- організаційний капітал — усі організаційні, інноваційні процеси, інтелектуальна власність, культурні активи;

- відновлення і розвиток — нові патенти і програми підготовки;

- реляційний капітал — стосунки, які залучають до діяльності підприємства інші внутрішні і зовнішні зацікавлені особи чи структури.

Отже, як свідчить світова практика, інтелектуальний капітал — один із основних факторів, що визначає:

- конкурентоспроможність підприємства, високу динаміку його ринкової вартості та стратегічні ринкові позиції підприємства в конкурентному середовищі;

- перспективи збільшення кількості інтелектуально наповнених робочих місць за рахунок гармонізованого розвитку трьох вершин так званого «трикутника знань», а саме — освіти, досліджень та інновацій;

- темпи розвитку капіталізаційних процесів і економічної безпеки підприємства;

- основний зміст політики захисту бізнесу загалом та його інтелектуальної власності зокрема;

- істотні структурні зміни у вартості активів та пасивів у перспективному балансі виробника за умови трансферу технологій і продажу послуг кваліфікованих працівників;

- рівні еластичності всіх інших факторів виробництва через якісно нові структурно-функціональні форми їхньої взаємодії з інтелектуальним капіталом підприємства та ін. [8].

Проведені дослідження і врахування специфіки фармацевтичної галузі дали можливість обґрунтувати категорію «інтелектуальний капітал ФП» і визначити його основні утворювальні елементи (схема 1).

Отже з урахуванням особливостей фармацевтичної галузі пропонується розглядати інтелектуальний капітал ФП у трьох аспектах:

- як фактор виробництва (ресурсний склад);

- як об'єкт інтелектуальної власності;

- як нематеріальний актив підприємства (об'єкт власності, ідентифікації та оцінювання).

З урахуванням вищевказаного структура інтелектуального капіталу ФП має такий вигляд (схема 2).

Визначення структури інтелектуального капіталу дасть можливість оцінювати вплив його окремих структурних елементів на ринкову вартість ФП, що є досить важливою інформацією з точки зору інвесторів.

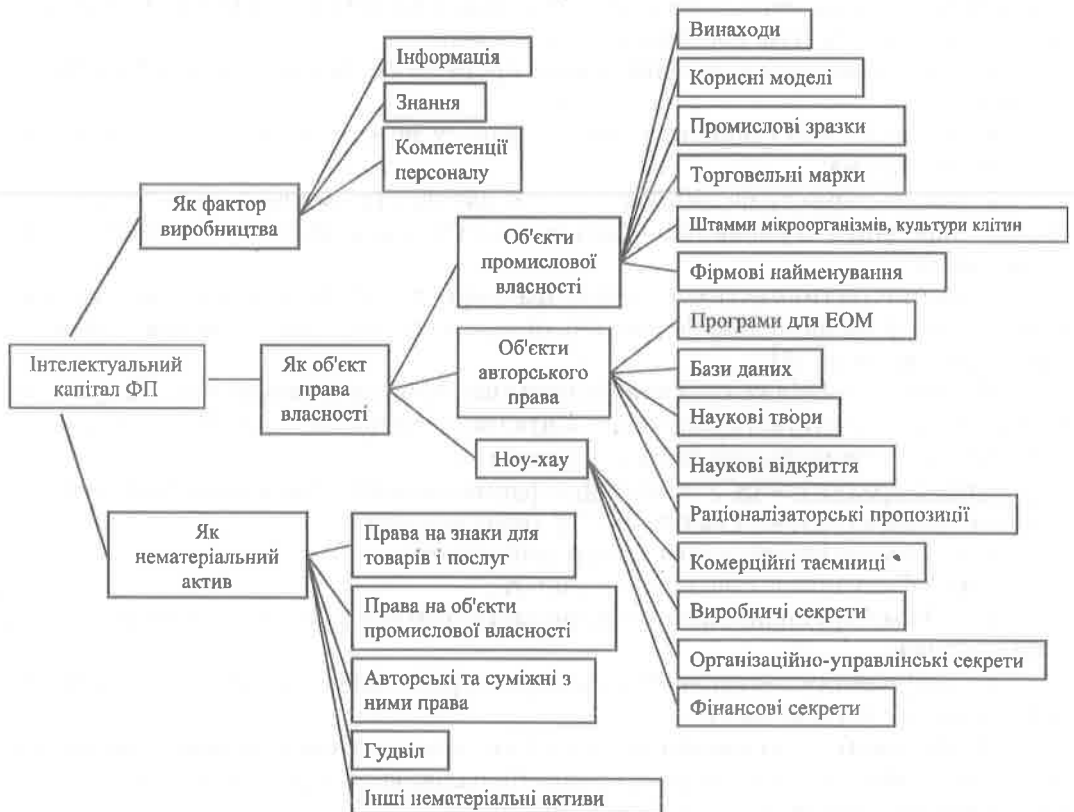
Схема 1

Схема логічного обґрунтування змісту категорії «інтелектуальний капітал ФП»

Схема 2

Структура інтелектуального капіталу ФП

Для визначення значущості складових інтелектуального капіталу ФП було використано метод експертного оцінювання, що базувався на розробці спеціальної анкети. При складанні анкети було обрано відповідну шкалу. На питання, поставлені в анкеті, респондентам пропонувалось обрати один із варіантів відповіді і присвоїти йому відповідний бал при інтервалі оцінки від 1 до 5. Оцінка 1 – «дуже вагома складова»; 2 – «вагома»; 3 – «невагома»; 4 – «зовсім не вагома»; 5 – відповідає варіанту «не знаю». У результаті експертного опитування було з'ясовано, як керівники і спеціалісти оцінюють вагомість різних складових інтелектуального капіталу ФП.

У ході обробки даних анкетного опитування відповіді респондентів було класифіковано залежно від статусу особи (вище керівництво, керівництво середньої ланки та провідні фахівці).

Попередній аналіз відповідей свідчить, що розподіл оцінок не можна нормально апроксимувати, тому обробка даних заповнених анкет проводилася на основі використання основних положень прикладної теорії вимірювань.

Відповідно до вищенаведеного було обрано такий алгоритм обробки даних, зібраних у процесі анкетування. Спочатку була підрахована сума балів за даними експертних відповідей. Потім цю суму було проранжировано, виходячи з принципу: чим більший ранг, тим нижча оцінка рангу. Тобто максимальний ранг привласнювався при найменшій сумі, ранг «1» – при найбільшій. У разі, коли суми за оцінюваними ознаками були однакові, вони отримували середньоарифметичний бал.

Таблиця 2

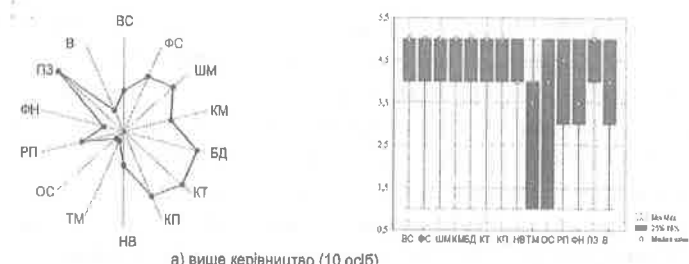
Експертні оцінки складових інтелектуального капіталу ФП

Умовне позначення	Характеристика	Категорія опитуваних					
		вище керівництво		керівництво середньої ланки		провідні фахівці	
		сума	ранг	сума	ранг	сума	ранг
ВС	Виробничі секрети	61	9	134	13,5	330	11
ФС	Фінансові секрети	66	6	149	9	347	7
ШМ	Штами мікроорганізмів	68	4	153	7	346	8
КМ	Корисні моделі	65	7	150	8	324	12
БД	Бази даних	69	2	156	5	354	5
КТ	Комерційні таємниці	69	2	170	1	385	1
КП	Програми для ЕОМ	68	4	157	4	351	6
НВ	Наукові відкриття, твори	60	10	144	10	316	13
ТМ	Торговельні марки	58	13	142	11	362	4
ОС	Організаційно-управлінські секрети	58	13	138	12	337	10
РП	Раціоналізаторські пропозиції	63	8	164	23	338	9
ФН	Фірмові найменування	59	11	154	6	370	3
ПЗ	Промислові зразки	70	1	159	3	372	2
В	Винаходи	59	11	134	13,5	291	14

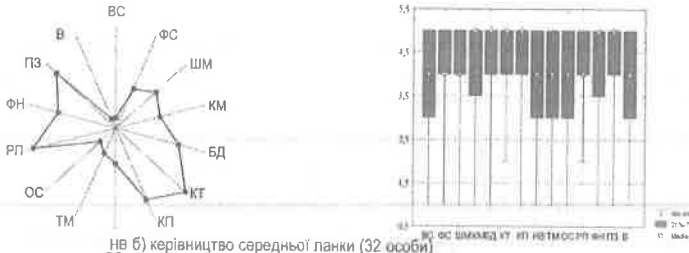
У табл. 2 наведено ранги, що було присвоєно залежно від розміру загальної суми оцінених співробітниками складових інтелектуального капіталу ФП.

Для визначення ступеня узгодженості думок опитуваних було використано блокові статистичні графіки – діаграми кuartильного розмаху (рисунок).

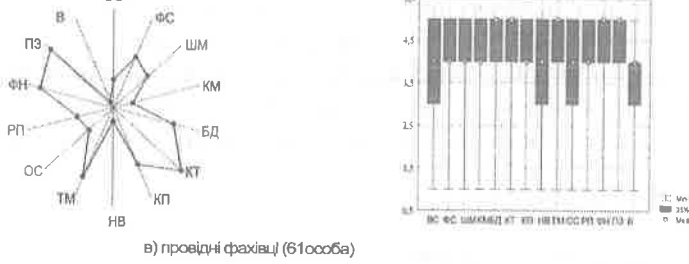
За даними, що представлені на рисунку, можна зробити такі висновки. До структури інтелектуального капіталу ФП вище керівництво віднесло практично з однаковою вагомістю такі складові: організаційно-управлінські секрети, торговельні марки, винаходи, фірмові найменування, наукові відкриття, виробничі та фінансові секрети, раціоналізаторські пропозиції.

а) вище керівництво (10 осіб)

б) керівництво середньої ланки (32 особи)

в) провідні фахівці (61 особа)

Структура інтелектуального капіталу ФП залежно від статусу

обробка та своєчасна передача необхідної інформації (операційної, фінансової, інноваційної та інших), з якою повсякденно працює саме цей контингент, є основною складовою формування та розвитку інтелектуального капіталу ФП.

Як свідчить міжнародна практика, послідовна реалізація політики, спрямованої на пріоритетний розвиток інтелектуальних складових діяльності ФП, сприятиме розвитку та модернізації виробництва, підвищенню рівня конкурентоспроможності. Тому в сучасних умовах необхідна переорієнтація концепції управління ФП на підвищення ролі саме інтелектуальної складової, розробку і впровадження нових інформаційно-комунікативних технологій, формування та розвитку інтелектуального капіталу.

Основною проблемою при цьому виявляється сприйняття керівниками різного рівня першочергової ролі інтелектуального капіталу для здобуття вітчизняними фармвиробниками конкурентних переваг як на вітчизняному, так і на зарубіжному ринку.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Запропонований підхід до визначення структури інтелектуального капіталу ФП створює методологічне підґрунтя для його вартісного оцінювання та прогнозування майбутньої ринкової вартості, а також сприятиме розв'язанню суперечливості, пов'язаної з використанням у процесах виробництва таких ресурсів, як інформація, знання та компетенції персоналу. Вирішення цих аспектів буде представлено в наступних публікаціях.

1. Богачева Г.Н., Денисов Б.А. О многообразной трактовке категории «Капитал» // Менеджмент в России и за рубежом. — 2000. — № 1. — С. 13–24.
2. Бруксінг Э. Интеллектуальный капитал. Пер. с англ. / Под ред. Л.Н.Ковалик. — СПб.: Питер, 2001. — 288 с.
3. Врублевський В., Мороз О., Саєнко Ю. Доктрина Кравчука. — К.: Интелект. — 2001. — 42 с.

Керівництво середньої ланки має подібну до попередньої характеристики структуру інтелектуального капіталу, крім того, до його складу ними було віднесено штами мікроорганізмів, культури клітин, рослин та корисні моделі.

Для провідних фахівців, а їх відповіді становлять більшу частину (59 %) порівняно з керівництвом, характерна значна відмінність складових інтелектуального капіталу, а саме: включення програм для ЕОМ та баз даних. Ця відмінність може бути пояснена тим, що в сучасних умовах саме збирання, зберігання,

4. *Ефремов В.С.* Организации, бизнес-системы и стратегическое планирование // Менеджмент в России и за рубежом. — 2001. — № 2. — С. 3–26.
5. *Загорій В.А., Огородник В.В., Сятиня М.Л.* // Фармац. журн. — 2002. — № 2. — С. 3–7.
6. *Макконнелл К.Р., Брю С.Л.* Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. Т. 2. — Баку: Азербайджан, 1992. — 400 с.
7. *Мнушко З.М., Винник О.Ю., Страшний В.В.* // Вісн. фармац. — 1998. — № 2. — С. 92 — 96.
8. *Новиков М.* Экономика интеллектуальной собственности // Мир Internet. — 1999. — № 5 (32) // <http://www.iworld.ru/>.
9. *Пивень Е.П.* // Фармаком. — 2004. — № 2. — С. 93–99.
10. *Пономаренко М.С., Загорій В.А., Огородник В.В.* // Вісн. фармац. — 2002. — № 6. — С. 4–7.
11. *Посилкіна О.В., Тіманюк В.М.* Управління процесами комерціалізації інтелектуальної власності у фармацевтичній галузі: Методичні рекомендації. — Х.: Вид-во НфаУ, 2003. — 23 с.
12. *Посилкіна О.В., Тіманюк В.М.* Актуальність розвитку процесів комерціалізації інтелектуальної власності у фармації // Пріоритети організаційно-економічної науки та освіти у розвитку вітчизняної фармації. Матеріали наук.-практ. конф. (3–4 березня 2005 р., м. Харків). — Х.: Вид-во НфаУ, 2005. — С. 135–140.
13. *Рикардо Д.* Сочинения. Т 2. Начала политической экономии и налогового обложения. — М.: Госполитиздат, 1955. — 360 с.
14. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов (книги I–III). — М.: Наука, 1992. — 572 с.
15. *Томас А. Стюарт.* Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Пер. с англ. *В. Ноздриной.* — М.: Поколение. 2007. — 368 с.
16. Учебник по основам экономической теории (экономика). / *Камаев В.Д. и др.* — М.: ВЛАДОС, 1997. — 380 с.
17. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития. (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры): Пер с нем. — М.: Прогресс, 1982. — 256 с.
18. *Andrew Gowers.* Gowers Review of Intellectual Property. // Her Majesty's Treasury. — 2006. — № 12. — P. 13–21.

Надійшла до редакції 08.12.2009.

О.В.Посылкина, Е.В.Козырева

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИДЕНТИФИКАЦИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Ключевые слова: капитал, интеллект, фармацевтическое предприятие, человеческий капитал, интеллектуальный капитал

В статье предложена структура интеллектуального капитала фармацевтического предприятия, которая базируется на его рассмотрении в трех аспектах: как фактора производства, с точки зрения отношений собственности и объекта владения, идентификации и оценки. Использование предложенного подхода к определению структуры интеллектуального капитала фармацевтического предприятия позволит идентифицировать его структурные составляющие и осуществлять его стоимостную оценку, являющуюся важным элементом гудвила.

О.В.Posilkina, O.B.Kozireva

THEORETICAL ASPECTS OF IDENTIFIKACII OF INTELLECTUAL CAPITAL OF PHARMACEUTICAL ENTERPRISE

Key words: capital, intellect, pharmaceutical enterprise, . human capital , intellectual capital

S U M M A R Y

The structure of intellectual potential of pharmaceutical enterprise which is based on his consideration in three aspects is offered in the article: in quality of factor of production, from the point of view the relations of property of, як object of domain, authentication and estimation. The use offered approach near determination of intellectual capital of pharmaceutical enterprise structure will allow to identify him structural constituents and to carry out him cost estimation.